

ISTORIE

O ALTFEL DE PERSPECTIVĂ. SIGHIȘOARA ȘI ARHEOLOGIA PEISAJULUI (ASPECTE GENERALE ȘI INTERVENȚII ANTROPICE DIN PREISTORIE PÂNĂ ÎN EPOCA ROMANĂ)

Ioan F. Pascu

Argument

În străduințele sale de a înregistra mărfurile comunităților umane din trecut și de a crea un model inteligibil pentru acestea, arheologia s-a confruntat cu tot mai multe întrebări privind peisajul, condițiile naturale și resursele naturale care au influențat viața oamenilor în vechime. Iar aceasta în special pentru că peisajul nu este un dat în întregime natural, dar nici un rezultat în întregime cultural, fiind mai degrabă rezultatul unei interacțiuni dintre percepția umană asupra peisajului și funcționalitatea acestuia. Așa au luat naștere noi metode și s-a ajuns la necesitatea de a face apel la alte discipline, oferind dimensiunea multidisciplinară a ”*arheologiei peisajului*” (*Landscape Archaeology*), termen introdus în 1974 de Mick Aston și Trevor Rowley, care l-au folosit pentru prima dată în lucrarea *Landscape Archaeology: An Introduction to Fieldwork Techniques on Post-Roman Landscapes*¹.

Astfel, *arheologia peisajului* a devenit un concept ce desemnează preocupările pentru înțelegerea modalităților prin care oamenii din trecut au modelat mediul și au fost la rândul lor influențați de acesta. Așadar, dacă se poate spune că geografia nu este altceva decât istorie în spațiu iar istoria o geografie în timp, atunci o bună cale de cercetare este drumul cu două benzi al arheologiei de peisaj, unde pe un sens arheologia clasică dezvăluie urmele materiale ale activității umane, în timp ce pe celălalt sens studiul mediului înconjurător aduce la suprafață date și conexiuni

¹ Michael Aston, Trevor Rowley, *Landscape Archaeology: An Introduction to Fieldwork Techniques on Post-Roman Landscapes*, Ed. David & Charles, 1974, 217 p.

ascunse de multe ori percepției noastre, furnizând componente fundamentale în procesul de reimaginare a perioadelor istorice.

Concepte

Relieful antropic sau *antropogen* se referă la cel format prin transformările datorate omului, care pot rezulta din *excavare* și *acumulare*, manifestate în special prin efectuarea săpăturilor necesare sistemelor de fortificare, terasare, amenajări de habitat, a căilor de comunicații, a cursurilor de apă, exploatării de resurse naturale etc, precum și prin depozitarea ori folosirea materialelor rezultate din lucrările de excavare.

Clasificării și conexiuni

Impactul intervențiilor antropice poate fi *reversibil* ori *irreversibil*; *temporar* sau *permanent*; *micro-local*, *local*, *regional* sau *strategic*.

În funcție de intensitatea impacturilor putem vorbi de impacturi de *intensitate scăzută*, cu efecte asimilate de mediu în timp scurt; impacturi de *intensitate medie*, cu efecte evidente și percepute; impacturi de *intensitate ridicată* și, deci, acțiune maximă.

După natura efectelor distingem *impacturi negative* (degradarea mediului); *pozitive* (cu stări generatoare de siguranță pentru om), *vizuale* (manifestate asupra peisajului și esteticii teritoriale); *cumulative* (pozitive și negative - care induc efecte complexe prin cumulara și amplificarea lor în timp).

Privind peisajul în mod evolutiv, având ca referință vegetația, fauna și biodiversitatea, cursul istoric cuprinde: *habitatul natural* neinfluențat de activitatea umană; *habitatul subnatural* sau *degradat*, în care vegetația și biodiversitatea au fost influențate parțial de activitatea umană²; *habitatul cultivat* sau *cultural*, în care deranjamentele sunt constante și însoțite de introducerea de plante în mod deliberat;

² De exemplu o pădure care deși este afectată de intervenția umană, rămâne în continuare o pădure. Un model pentru o astfel de intervenție, dar caracteristică evului mediu, este platoul cu stejari multiseculari de pe Dealul Breite, aflat la marginea de vest a centrului istoric.

și *habitatul artificial*, care se dezvoltă atunci când oamenii modifică toate componentele pe o scară foarte mare.

Dacă ne referim la factorii determinanți ai intervențiilor antropice asupra peisajului, pe de o parte, și a peisajului antropogen asupra habitatului uman, pe de altă parte, ne aflăm iarăși pe un drum cu două sensuri, cu *feedbackuri* ce leagă de la cap la coadă sau invers, ca într-un cerc vicios, factori naturali, socio-umani, istorici sau de conjunctură.

Considerăm astfel următorii factori determinanși pentru intervenție:

- mărimea comunităților;
- orizontul de așteptare al comunităților umane față de oferta ambientală;
- tipul de locuire;
- ocupațiile și resursele disponibile și cele necesare;
- nevoile de siguranță socială și de sănătate umană
- vulnerabilitățile natural-defensive ale terenului, conflictele armate și evoluția armamentului;
- elementele de risc natural (inundații, incendii, alunecări de teren);
- poziția strategică;
- căile de comunicație și schimburile culturale;
- modalitățile de transport și evoluția lor;
- credințele religioase și obiceiurile funerare.

Factorii de consecință ai intervențiilor antropice se pot transforma, la rândul lor, în noi factori de intervenție, iar aici includem:

- îmbunătățirea ofertei ambientale;
- creșterea populației;
- personalizarea așezărilor (unicitate, autenticitate);

- specializarea meseriilor, asocieri breslașe, ocupații complementare, parcelarea terenurilor, terasări, amenajări hidrografice, cariere, oferte și necesități comerciale;
- cvartalizare și particularități de morfologie urbană, asanări, apariția de lazareturi;
- fortificări, extinderi de fortificări, bastionalizări;
- regularizări hidrografice, taluzări, sprijiniri;
- dezvoltare urbană, influență zonală și regională;
- amenajarea și dezvoltarea drumurilor, construcția de poduri, creșterea potențialului economic, politic și cultural.

Precizări

La modul ideal, pentru stăpânirea componentelor spațiale este nevoie în ziua de azi de consemnări științifice corecte și concrete, de identificări precise și repetabile, care pot oferi modele digitale ale terenului, folosite ca bază peste care se pot suprapune, prin transparență, alte planuri și hărți locale ce devin sugestive vizual și mult mai grăitoare prin integrări tridimensionale.

Aceleași date reale și cuantificabile pot fi exploatate și în cadrul unor analize specifice, geomorfologice, hidrografice etc, privind, de exemplu, calculul pantelor, calculul văilor, stabilirea punctului de acumulare a apelor, evidențierea zonelor plate, aria de cuprindere vizuală asociată unui sistem de fortificare, calculul celui mai scurt traseu de deplasare într-un teren în funcție de caracteristicile pantelor, care este cel mai probabil drum ce pune în legătură două sau mai multe situri contemporane ș.a.

Pentru studiul acum propus ne-am limitat însă la a folosi doar imaginea actuală a peisajului, hărți, date geografico-topografice, arheologice, istorice sau chiar venite dinspre istoria orală și memoria colectivă. Astfel, pe de o parte am asociat intervențiile antropice cu elementele contemporane de datare (arheologice și

istorice), iar pe de altă parte am suprapus intervențiile antropice de jos în sus, pornind de la „cauza fără cauză”, adică de la relieful neantropogen și habitatul natural dezvoltat înaintea primelor activități antropice, spre cele mai recente și semnificative intervenții în peisaj.

Spațiul

Sighișoara este așezată în partea sudică a Podișului Transivaniei, în valea Târnavei Mari, o zonă depresionară cu lățimi ce ating 2.000 m, dar care în preajma orașului se îngustează la 500 m.

Spațiul îl delimităm prin dealurile împrejmuitoare, ale căror altitudini sunt cuprinse, în medie, între 500 și 600 m, central existând Dealul Cetății (430 m) și Orașul de Jos, adică întregul centru istoric din Sighișoara, în care Orașul de Jos se află la o altitudine de 350 m peste nivelul mării.

Teritoriul studiat se găsește în zona de tranziție dintre clima caldă și uscată a Câmpiei Transilvaniei și clima aspră a Carpaților Orientali. Dinspre nord și nord-vest bat vânturi calde și umede, în timp ce din răsărit, dinspre Munții Harghitei, se abat vânturi reci, cărora li se adaugă iarna vânturile înghețate dinspre nord-est.

În cadrul acestor caracteristici generale, cu variabile doar în ceea ce privește clima, trebuie să ne imaginăm peisajul primordial, nonantropic.

Mai întâi este nevoie să redesenăm cursul râului Târnavă Mare, care înainte vreme avea un traseu mult mai meandrat, cu o albie mult mai îngustă și mai adâncă, dar cu aceeași turbinitate aluvionară, cu insulițe și o vegetație spinoasă mărturisită chiar de toponimia râului (valea „*spinoasă*”, valea „*mărăcinilor*”). Meandrele istorice ale râului încuiau perfect depresiunea la est și la vest. Îngustimea și adâncimea sa favorizau totuși o “potecă” acvatică pentru plute și ambarcațiuni individuale până târziu în epoca modernă, în timp ce turbinitatea și aluvionaritatea au fost amenințări permanente, marcând zone vulnerabile, cu deosebire în lunca de

nord, acolo unde locuirea permanentă s-a naște pe curbe de nivel la sfârșit de ev mediu și se amplifică în funcție de proiectele de sistematizare ale epocii moderne.

De asemenea trebuie redesenat și cursul Văii Șaeșului, principalul afluent din zonă al râului colector, Târnava Mare, care undeva în zona fabricii "Târnava" cobora cu două brațe dinspre sud, apoi se întorcea brusc spre est, meandra printre actualele străzi Ilarie Chendi și Mihai Eminescu, ocolea pe la sud Piața Hermann Oberth și se revărsa în râul Târnava Mare aproximativ în dreptul actualului Hotel Cavaler³. În consecință, Dealul Cetății nu era total separat de Dealul Breite, fiind mai degrabă un fel de subunitate a celui din urmă, după cum și o bună parte din zona centrală a Orașului de Jos oferea un altfel de peisaj, conferit de caracterul mlăștinos al unor terenuri traversate de Șaeș. Tot dinspre sud mai coboară Pârâul Câinelui, care se vărsa ca și acum, dar la suprafață, în zona podului de beton ce face astăzi legătura cu str. Gh. Lazăr, spre est urmând Valea Herțeșului, Valea Dracului și Valea Șapartocului, în timp ce de la nord Târnava Mare nu primește în zonă niciun afluent.

Dealurile aflate pe ambele părți ale râului se înalță cu până la 250 m deasupra văii, erau împădurite cu foioase (între care predomină stejarul și fagul), neterasate, cu pășuni naturale și fără amputările vizibile acum mai ales la Dealul Viilor (cariera de lut), Dealul Gării (la intrarea căii ferate în zona stației CFR și urcarea spre Vila Franka) sau Dealul Brădetului (de la începutul străzii Horea Teculescu până la începutul străzii Dumbravei, porțiune în care acesta cobora abrupt până în albia râului). Lunca Târnavei Mari, dispusă în partea de nord a râului, era în schimb lipsită de vegetație dar mereu predispusă la inundații.

În ceea ce privește fauna cinegetică și piscicolă, aceasta este specifică dealurilor înalte și se încadrează în domeniul faunei pădurilor de foioase, la care se adaugă fauna luncilor, a zonelor umede și a apelor curgătoare. Foarte bogat a fost și

³ Devierea Văii Șaeșului pe cursul său actual s-a petrecut în anul 1862, când Dealul Cetății a fost desprins de Dealul Breite, Șaeșul fiind deviat spre vest și unit cu Valea Gropii.

este vânatul cu păr (căpriori, cerbi, mistreți, lupi și urși) în timp ce apele Târnavei erau bine populate cu scobari, clean, mreană și somn, unele varietăți de pește existând și în Valea Șaeșului.

Avem astfel în față un peisaj ancestral extrem de generos ambiental, care prin relief, climă și resurse naturale s-a dovedit și foarte bine condiționat pentru un habitat uman evolutiv, durabil și în general prietenos cu mediul - doar factorii istorici, de lungă sau de scurtă durată, determinând și influențând dimensiunea, amploarea și intensitatea intervențiilor antropice. Practic, punctul tare este definit de un relief diversificat și concentrat, cu o climă predictibilă inclusiv în ce privește anticiparea furtunilor⁴, într-o zonă strategică cu accesibilitate controlată, potențial natural defensiv și resurse naturale satisfăcătoare și regenerabile, mai ales pentru societățile autarhice, suficiente prin ele însele.

Rezumând, depresiunea intracolinară a Sighișoarei se află în bazinul mijlociu al unui râu care coboară de la est la vest, din Carpații Orientali către centrul Transilvaniei și valea Mureșului, axa hidrografică de referință a regiunii. Largă și deschisă la est, în zona Albeștiului, valea Târnavei Mari se îngustează brusc la intrarea în zona depresionară, fiind ștrangulată de o subunitate a Dealului Gării (la nord) și Dealul Brădet (la sud), între acestea, ca o barieră, așezându-se de-a curmezișul albia veche a râului. Către vest, la ieșirea din depresiune, valea era din nou ștrangulată, dar mai ales șicanată, pe rând de Dealul Cetății, Dealul Siehof (o subunitate a Dealului Gării), Dealul Podei și Dealul Turcului (Wienenberg).

⁴ Când sunt înorări aducătoare de ploaie vizibile la vest și sud-vest, localnicii se așteaptă la averse normale. În schimb, când acestea vin dinspre est-nord-est este aproape sigur că va fi furtună. Din evul mediu un bun barometru este și cocoșul-giruetă din vârful Turnului cu Ceas. Astfel cu coada îndreptată spre est acesta anunță vreme bună, în timp ce invers, spre vest, este un clar indiciu de ploaie.

Intervenții antropice

Prin accesibilitatea văii principale dar și prin posibilitățile de refugiu și izolare pe văile pâraielor laterale și a celor secundare acestora, apariția și răspândirea habitatelor umane s-a făcut încă de timpuriu⁵.

Epoca pietrei

Datorită faptului că prin structura sa geo-morfologică terenul nu prezintă grote în zonă, adăposturi naturale specifice omului din paleolitic, nu au fost găsite nici urme caracteristice acestei perioade. În schimb, au fost descoperite așezări din neolitic, aparținând Culturii Petrești (3000-2500 î.Hr.) în Cartierul Aurel Vlaicu (punctul "La Grajduri" sau "La Saivane"), Soromiclea (zona fermei,) și Valea Dracului (punctul "La podul de beton"), precum și așezări eneolitice (Cultura Coțofeni, 2500-2000 î.Hr.) la "Ferma Soromiclea" și în Roră (în apropierea ramificației spre satul Stejăreni)⁶. Toate aceste descoperiri mărturisesc o locuire tipică, care prin deranjări sporadice și incomplete ale habitatului natural, legate de amenajarea unor vetre de așezare, îndeledniciri domestice sau agricole, au avut impacturi locale, temporare și reversibile, cu efecte metabolizate de mediu în timp scurt.

Epoca bronzului

Epoca bronzului a fost o perioadă marcată de intense conflicte războinice intertribale, motiv pentru care majoritatea alezărilor sunt situate pe terase dominante, fortificate uneori cu valuri de pământ și șanțuri.

⁵ Pentru peisajul arheologic al zonei studiate am folosit ca referință lucrarea lui Gheorghe Balta, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, București, Ed. Oscar Print 2000, altminteri cea mai cuprinzătoare, sintetică și în același timp punctuală analiză cu valoare de expertiză aplicată terenului avut în vedere. Este o lucrare pentru care autorul a utilizat cercetările de teren și cercetările arheologice efectuate individual sau în colectiv între anii 1975-1999 în bazinul mijlociu al Târnavei Mari, cu actualizarea și integrarea tuturor cercetărilor de teren și a săpăturilor arheologice efectuate de-a lungul celor 150 de ani de când datează interesul pentru antichitățile zonei (Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 23-24). Ulterior încetării activității d-lui Baltag, în zonă nu au mai fost identificate zone cu patrimoniu arheologic reperat sau zone cu potențial arheologic evidențiat întâmplător.

⁶ Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 35-36.

La Sighișoara un astfel de loc la reprezentat promontoriul de la Wietenberg, în fapt o veritabilă fortificație naturală aflată pe malul drept al Târnavei Mari, la mai puțin de 2 km de la ieșirea din oraș, către Tg. Mureș. Botul de deal are versanți abrupti, la vest profilul fiind aproape vertical, cu o diferență de 30-40 m față de albia râului, care înainte vreme trecea chiar pe la baza sa. La nivelul superior al dealului există și azi un platou oarecum dreptunghiular, separat de restul formațiunii deluroase printr-un șanț artificial adânc, transformat ulterior în viroagă. De asemenea, pe latura de vest se mai păstrează urmele unei terasări, foarte bine conturată în vechime⁷.

Acestea reprezintă cele mai vechi intervenții antropice vizibile din zonă, având ca factori determinanți mărimea comunității (raportată la spațiul disponibil), tipul de locuire (așezare fortificată și centru de cult magico-religios)⁸, poziția strategică oferită de teren, dar și vulnerabilitățile sale natural-defensive, care au condus la apariția șanțului de apărare. Sunt intervenții antropice micro-locale, de excavare (prin lucrările de amenajare a șanțului și cele de terasare) dar și de acumulare având în vedere că există posibilitatea unui zid sec asociat șanțului⁹. Intensitatea intervențiilor a fost medie (*cu efecte evidente și percepute*), dar cu impact permanent și ireversibil care a permis refolosirea și amplificarea lor în epoca următoare. Datorită înțâietății descoperirilor de aici (primele fiind făcute în 1898) și a reprezentativității materialului rezultat în urma cercetărilor arheologice ulterioare, așzarea la Wietenberg (sau Dealul Turcului) a devenit eponimă pentru una dintre cele mai importante culturi ale brozului mijlociu (1800-1300 î.Hr.) – cultura Sighișoara-Wietenberg.

⁷ *Ibidem*, p. 46-47

⁸ În așzarea de epoca bronzului de la Sighișoara-Wietenberg au fost descoperite două vetre-altar sau altare de cult cu decoruri complicate, care i-au îndemnat pe unii specialiști să considere că aici a existat și un centru de cult magico-religios. *Ibidem*, p. 46-47; I. Andrițoiu, A. Rustoiu, *Sighișoara-Wietenberg. Descoperiri preistorice și așzarea dacică*. București 1997, p. 42.

⁹ Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 50

La Sighișoara, în afară de așezarea eponimă, mai există alte trei puncte cu vestigii ale culturii Wietenberg: în Cartierul Plopiilor (punctul "Herțeș"), în Cartierul Miron Neagu (zona monumentului Skariatin) și pe "Platoul Câmpului" (str. Câmpului, Cart. Ana Ipătescu)¹⁰. Și aceste așezări au fost situate pe terase dominante, dar din cauza urbanizării din secolul trecut nu putem preciza nimic privind caracterul fortificat sau nu al acestora.

În cursul secolului al XIII-lea î.Hr. are loc pătrunderea unor triburi răsăritene venite din aria culturii Sabatinovka (Ucraina), care duc la dispariția culturii Sighișoara-Wietenberg. Invazia a dat totuși naștere unui alt complex cultural, numit *Noua-Sabatinovka* (după cartierul Noua din Brașov), ce face trecerea spre epoca fierului. În noul context, așezările stabile din epoca bronzului mijlociu sunt înlocuite cu așezări efemere, specifice păstorilor nomazi răsăriteni, iar creșterea animalelor redevine natura principală a economiei. În zonă astfel de așezări au fost descoperite la "Dealul Viilor" și în "Venchi"¹¹, dar caracterul sezonier al locuirii și specificul ocupațiilor nu au determinat decât intervenții antropice superficiale și ușor metabolizate de mediu. Factorii determinanți pentru aceste intervenții cu impact local și de intensitate scăzută au fost: mărimea comunităților sedentare (locale) și a celor în mișcare (răsăritene), căile de comunicare (care le-au pus în contact), conflictele militare (care au dus la dispariția unei culturi și apariția alteia), tipul de locuire, ocupațiile specifice, oferta ambientală și resursele necesare (care au avut drept rezultat un habitat subnatural, cu deranjări sporadice și incomplete).

Epoca fierului

Așa numita *epocă a fierului* cuprinde practic întregul mileniu de dinaintea nașterii lui Hristos, fiind împărțită în două mari perioade: *Hallstatt* (epoca veche a fierului) și *La Tène* (epoca nouă a fierului)

¹⁰ *Ibidem*, p. 58-59

¹¹ *Ibidem*,

Hallstat. În Transilvania, Hallstattul timpuriu (1100-850 î.Hr) se caracterizează prin apariția unor mari fortificații, întărite cu valuri și șanțuri adânci. După părerea, justificată, a lui Gh. Baltag, o cetate circumvalată din această perioadă trebuie să fi existat și pe vârful Dealului Cetății, acolo unde este astăzi Biserica din Deal, în timp ce pe platoul de jos funcționa o așezare civilă și o necropolă de înhumare¹². Amenajările au fost consecința unor intervenții micro-locale, de excavare și acumulare, cu impacturi permanente și vizuale – mai ales în ceea ce privește fortificația - până la apariția constructorilor medievali. Ca factori principali de intervenție considerăm: mărimea comunității, poziția strategică a dealului cu vulnerabilitățile sale defensive și contextul istoric de scurtă durată (care au necesitat fortificarea vârfului de deal iar apoi abandonarea acestuia) dar și o ofertă ambientală convenabilă locuirii deschise și corespunzătoare obiceiurilor funerare (ambele pe platoul inferior), precum și apropierea de firul unei ape curgătoare cu deschidere controlată spre circulație și schimburi culturale.

O altă posibilă fortificație este presupusă în Soromiclea, unde pe dealul numit "Ouldbrich" (Cetatea Veche) se mai pot recunoaște eventuale elemente de terasare și fortificare din vechime, afectate însă puternic de alunecări de teren și astfel parțial metabolizate de mediu.

Alte așezări și necropole contemporane dar nefortificate, cu impacturi greu evaluabile, au mai fost identificate în Cartierul Aurel Vlaicu (punctul "La Grajduri"), Dealul Viilor, Podmoale, în Roră și în Venchi¹³. Dacă comparăm specificul "civil" al acestor așezări cu cel militar al amenajărilor de pe Dealul Cetății, putem spune că deși cele din urmă au avut un caracter local, fiind efectuate într-un spațiu în sine limitat, influențele au fost și strategice, repercutându-se asupra unei zone mai extinse prin foarte probabilul caracter de subordonare a așezărilor nefortificate față de cetatea devenită centru zonal.

¹² *Ibidem*, p. 65

¹³ *Ibidem*, p. 72

La Tène. Celei de-a doua vârste a fierului îi este în principal asociată civilizația geto-dacă, epoca încheindu-se în momentul în care Dacia este cucerită de către romani. În linii mari, perioada La Tène are câteva elemente pregnante de noutate: folosirea generalizată a roții olarului, folosirea brăzdarului de plug, care a permis trecerea la agricultura propriu-zisă, apariția de structuri statale incipiente și coagularea lor într-un stat centralizat, înmulțirea numărului de așezări fortificate și apariția aristocrației militare, dezvoltarea sistemului de fortificare în cetăți tip "dave" sau „oppidan”, unde fortificarea naturală era suplimentată, pe lângă șanțuri și valuri de pământ, cu palisade și uneori ziduri, cele mai mari dintre ele având și funcții de centre tribale și religioase.

Pe teritoriul studiat, au existat cinci așezări dacice și două fortificații din acea vreme: așezările din "Herțeș" (Cartierul Plopilor), Podmoale, Soromiclea ("La Fermă"), Valea Dracului ("La podul de beton"), Valea Cânepii și cetățile din Valea Cânepii (Hanfau) și Dealul Turcului-Wienenberg¹⁴.

Cu excepția așezării de la Podmoale, care a fost descoperită prin cercetare, celelalte patru au fost identificate prin periegeză, la fel ca și cetatea din partea superioară a pârâului Cânepii, aflată în punctul "Fundătura" dar numit înainte vreme de localnici "Henyeschburg" sau "Heidenburg" ("Cetatea Păgână" - după interpretarea lui Gh. Baltag), parțial metabolizată de natură. În schimb, dava de la Sighișoara-Dealul Turcului a fost investigată sistematic¹⁵, fapt care ne permite să identificăm noii factorii determinanți ai intervențiilor antropice de aici, felul, amploarea și consecințele lor.

Să spunem că mai întâi noii locuitori au procedat la o nivelare a platoului abandonat odată cu dispariția purtătorilor culturii Wietenberg, fapt ce explică și de ce la marginea lui a fost găsit aglomerat majoritatea inventarului arheologic de epocă. Nu același lucru se întâmplă cu șanțul defensiv asociat așezării Wietenberg

¹⁴ *Ibidem*, p. 99-100

¹⁵ I. Andrișoiu, A. Rustoiu, *op. cit.*

care este refolosit și amplificat de daci. De fapt, atât șanțul cât și valul înalt de pământ care barează accesul pe șeaua dealului de pe latura nord-estică a platoului au evidențiat două faze de fortificare în perioada dacică. Mai mult, apare și un val nou, longitudinal, amplasat la marginea de vest a platoului, fortificat suplimentar cu o palisadă din stâlpi verticali adânciți în coama valului. Cronologic, la mijlocul secolului al II-lea î.Hr. are loc o reabilitare a fortificării din epoca brozului (care separă platoul dealului de restul formațiunii deluroase), iar ulterior, un secol mai târziu, în perioada centralizării statale din timpul lui Burebista, s-a produs o amplificare a sistemului defensiv, valul dinspre nord-est fiind supraînălțat, iar pe latura de vest ridicându-se valul cel lung cu palisadă. Aceste noi elemente au transformat așezarea într-o veritabilă fortificație de tip davă. După dispariția lui Burebista se consideră că sistemul de fortificații a fost treptat abandonat sau nu a mai fost întreținut corespunzător, iar la cucerirea romană așezarea și-a încetat definitiv existența¹⁶. În strânsă legătură cu această perioadă trebuie să remarcăm și un fapt cu valoare de noutate, care dă zonei o altă dimensiune prin conectarea ei la teritorii îndepărtate și influențe diverse. Este vorba de apariția monedelor, fie ele autohtone, dacice (emise ca imitații după tetradrahmele macedonene din timpul regelui Filip al II-lea), fie străine, venite din lumea romană sub forma denarilor republicani și imperiali. Astfel, monede izolate sau în tezaur au fost descoperite la Sighișoara pe „Dealul Galben” („Gelber Berg” – denari republicani) și izolat în puncte neprecizate (drahme, tetradrahme și denari republicani), Albești (tezaur, 10 denari romani republicani, sec II-I î.Hr., în punct neprecizat), Criș (tezaur, 3 denari romani republicani, sec II-I î.Hr., în punct neprecizat), Șaeș (tezaur, 563 denari romani republicani, emiși între 217-49 î.Hr., la ieșirea din sat, sub pădure), și Boiu (izolat, tetradrahmă macedoneană și denar roman republican în zona „Dealului

¹⁶ Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 89-90

*Dobelor”)*¹⁷Așezarea pe hartă a acestor descoperiri relevă nu atât trecerea spre un alt nivel al schimburilor comerciale cât mai ales deschiderea spre circulație a văilor laterale afluentului principal și, astfel, sfârșitul autosuficienței și ieșirea din confortul izolării a comunităților restrânse și retrase singuratic pe mici plaiuri lăturalnice¹⁸.

Relieful își dezvăluie astfel noi oferte, care interconectează și pune lumea în legătură, crescând presiunea și intensitatea factorilor antropici asupra habitatului natural.

Concluzii

Ajunși în pragul epocii romane, care înseamnă și începutul unei noi lumi, se impune o primă sintetizare. Până la începutul epocii bronzului locuirea umană este modestă și sporadică. Densitatea acesteia, mărimea comunităților, tipul de habitat, ocupațiile specifice și îndelentnicirile deomestice complementare nu au condiționat ci au fost condiționate de habitatul natural întâlnit. Prin sine însuși acesta a fost suficient și îndestulător pentru a nu determina decât intervenții antropice minimale, de intensitate scăzută, cu deranjări superficiale, incomplete, temporare și ușor metabolizate ulterior de mediu.

În epoca bronzului, mai ales spre mijlocul, sfârșitul și în pasa de legătură cu epoca fierului, realitățile din teren încep să se schimbe, evident sub auspiciile unei altfel de ambianțe istorice, mărturisite tocmai de noi intervenții antropice.

Astfel, pe lângă așezările deschise, amplasate pe terasele mijlocii dar dominate ale bazinului, apar locuri pe promontorii fortificate natural și uneori întărite artificial. Poziția strategică, potențialul defensiv al terenului și cuprinderea vizuală a punctului fortificat au devenit noi criterii de locație, coroborate cu valoarea de accesibilitate a reliefului.

¹⁷ *Ibidem*, p. 101-102

¹⁸ Este motivul pentru care am menționat acum și puncte care ies din aria de cuprindere a zonei studiate.

Pe de altă parte, armele descoperite vorbesc despre creșterea agresivității iar întăririle artificiale despre încercările de contracarare a acesteia. Dar agresivitatea este derivată din frustrări și tentații, determinată de potențialul natural existent, de cel necesar și cel valorificat, de creșterea comunităților umane și nevoile pe care acestea le resimt, de factorii naturali și ocupaționali care mișcă și pun în contact comunități dinstincte, cu particularități culturale conflictuale. Luați individual, izolați sau împreună, toți acești factori au determinat intervenții antropice cu intensitate crescândă, vizibile, permanente și nemetabolizate de natură, cel mai elocvent exemplu fiind așezarea eponimă a culturii Sighișoara-Wietenberg.

În epoca fierului se constată o îndesire a locuirii, apariția de noi puncte fortificate, ba chiar, spre sfârșitul perioadei, ridicarea unor veritabile cetăți, dave, cu rol strategic regional. Pentru Gh. Baltag *"Analiza distribuției spațiale a acestor descoperiri permite reconstituirea spațială a formelor de organizare teritorială din perioada dacică, pe mari familii sau clanuri care ocupau fiecare câte o vale secundară, polarizând în jurul lor mici formațiuni unde trebuie să se fi aflat șeful comunității împreună cu un detașament de oșteni și tezaurul clanului, format din obiecte și monede de argint"*¹⁹.

Pe valea Târnavei Mari existau în perioada statului dac cinci mari dave, cu rol de centre tribale și de control al drumului care pe firul râului lega părțile de răsărit ale Daciei cu cele din apus. Prima davă importantă de pe cursul superior se afla în apropierea localității Zetea, următoarea lângă Odorheiul Secuiesc, a treia la Porumbenii Mari, a patra la Sighișoara, pe Dealul Turcului (Wietenberg), iar a cincea între Copșa Mică și Șeica Mică²⁰. Dava de la Sighișoara-Dealul Turcului trebuia *"să fi concentrat în jurul ei întreaga viață economică și socială a teritoriului, aici fiind centrul religios și comercial al comunității tribale ce locuia în*

¹⁹ Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 107-108

²⁰ *Ibidem*, p. 76-78

vechime pe suprafața bazinului mijlociu al Târnavei Mari²¹”. Aceasta și pentru că, sau mai ales datorită faptului că la Sighișoara era deja conturată o răscruce de drumuri extrem de importantă, care intersecta artera principală, de la est la vest, pe valea râului, cu alta nord-sud, prin valea Șaeșului și Hetur către valea Mureșului, traseu punctat de descoperiri monetare și de bijuterii.

*

Așadar, prin fizionomia sa teritoriul în studiu a fost capabil să asigure o ofertă ambientală corespunzătoare orizontului de așteptare al comunităților umane, care au început să-l exploateze în funcție de resursele disponibile și să-l modeleze în funcție de cele necesare, ajungându-se la habitate *culturale* sau *cultivate*, în care prin agricultură deranjamentele au fost constante și însoțite de introducerea unor plante în mod intenționat, dar la un nivel limitat, cu o intensitate scăzută și caracter temporar, energia impactului antropic fiind absorbită de mediu într-un timp dat, deci fără consecințe vizuale manifestate asupra peisajului și a esteticii sistemelor teritoriale. Totuși, efectele au avut drept consecință o creștere a populației și o îndesire a locuirii, care prin deschiderile oferite în principal de cursurile de apă este tot mai mult interconectată, oferind și noi determinări pentru intervenții antropice.

Peisajul este astfel treptat reconsiderat. Simpla lui existență nu mai e suficientă iar asocierea unor criterii din ce în ce mai complexe determină întemeierea noilor vetre de așezare și particularitățile acestora. Punctele de confluență ale văilor, legăturile intermediare de acestea și sinergia lor, accesibilitatea și potențialul de control al accesibilității, posibilitățile de deplasare în teren în funcție de caracteristicile pantelor, elementele de fortificare naturală și aria de cuprindere vizuală asociată sistemelor de fortificație, sunt elemente naturale care nu mai pot fi privite decât împreună și în funcție de care se gândește strategic și se intervine

²¹ *Ibidem*, p. 108

antropic cu o intensitate din ce în ce mai ridicată și cu efecte evidente, percepute și până la un anumit punct chiar permanente.

Astfel de intervenții antropice cu impact vizual, adică nemetabolizate în mod natural de mediu, care pot fi contabilizate din preistorie până în epoca romană sunt de localizat în următoarele puncte:

- **Fortificația din epoca bronzului de la Sighișoara-Wietenber** (Dealul Turcului). Deși a fost abandonată undeva în secolul al XIII-lea î.Hr., elementele de fortificare, adică șanțul și valul de apărare, au rămas vizibile până la mijlocul secolului al II-lea î.Hr., când au fost refolosite de daci.

- **Fortificația din Hallstattul timpuriu din vârful Dealului Cetății.** Întăriturile circulare cu valuri și șanțuri adânci au rămas permanente până în secolul al XIII-lea, când au fost desființate de constructorii medievali, dar nu înainte de a fi reabilitate de grănicerii secui care, tot dintr-o fortificație de pământ cu palisade din lemn, au controlat de aici pentru o scurtă perioadă frontiera în mișcare a regatului arpadian.

- **Fortificația din prima vârstă a fierului de la Soromiclea.** Chiar dacă a fost puternic afectată de alunecări de teren și astfel parțial metabolizată de mediu, se mai pot identifica unele elemente de fortificare. Mai mult chiar, permanența intervențiilor de aici se regăsește chiar și în memoria colectivă a locuitorilor, care numesc dealul modelat antropic ”Ouldbrich” (*Cetatea Veche*)

- **Fortificația La Tène de pe Valea Cânepii,** aflată într-o situație asemănătoare cu cea din Soromiclea, cu deosebirea că aici denumirea locului este ”Henyeschburg” sau ”Heidenburg” (*Cetatea Păgână*)

- **Dava de la Sighișoara – Dealul Turcului** (Wietenberg), care marchează etapa cea mai evoluată, mai complexă și multicondiționată a intervențiilor antropice, dar și consecințe cu influențe mai mult decât zonale. Avem, astfel, refolosirea și amplificarea unor elemente antropice de fortificare cu o permanență de peste un

mileniu, extinderea fortificării prin apariția unui val longitudinal, întărit cu palisadă din lemn, terasarea pantei de vest pentru extinderea zonei de locuire a satului cetății, creșterea potențialului economic, politic, comercial și cultural, având drept corolar un centru de putere tribală cu vast exercițiu de manifestare asupra așezărilor nefortificate din hinterland.

Tipic pentru toate astfel de amenajări trebuie să fi fost și măsura defrișării pantelor aflate la baza fortificațiilor, evident din necesități de suplimentare a caracterului defensiv. În marea majoritate a cazurilor aceste pante au fost încă odată asimilate de natură prin reîmpădurire, dar pe Dealul Turcului efectele sunt încă și acum vizibile.

Și încă un aspect. Factorul natural de însorire a reliefului a fost o altă condiționare determinantă a habitatului, atât în ceea ce are în vedere sănătatea umană, cât și în ceea ce privește tipicul suportului economic complementar, aproape fără excepție vetrele de așezare fiind situate în partea sudică a bazinului depresionar.

În fine, până în epoca romană locuirea de pe Dealul Turcului și întreaga ei evoluție către un veritabil centru regional de putere, sintetizează cel mai bine efectele și consecințele rezultate sub influența concentrată a elementelor fundamentale venite din toate cele patru mari dimensiuni principale ale peisajului: relief, vegetație, apă și activitate umană.

A different perspective Sighișoara and the archeology of the lanscape (General aspects and anthropic interventions from prehistory to the roman age)

(Abstract)

If it can be said that Geography is nothing else but History in space, and that History represents Geography in time, then a proper way of research is the two-way road of Landscape-Archeology, where in one direction classic Archeology reveals the material trays of human kind, and on the other direction, the environmental study exposes data and connections, which most of the time are hidden from our perception and help deliver fundamental components of the process of reimagining historical periods of time.

The territory under study is located on the plateau of Sighișoara, with an ancestral landscape, which through its relief, climate and natural resources has proven to be a prosperous, long-lasting, environmental-friendly evolutionary human habitat. Practically, its main strength is represented by a diversified and concentrated relief with a predictable climate, in a strategic region, having its accessibility under control, with natural defensive potential and satisfactory renewable natural resources.

Until the beginning of the Bronze Age, the human habitation has been modest and sporadic. The natural habitat provided by this region conditioned its density and community size, as well as the habitation type and the specific domestic occupations and trades. By itself, this was sufficient and satisfactory enough not to determine more than minimal anthropic interventions, of very low intensity and with superficial, incomplete, temporary and easy environmental-metabolized disturbances.

During the Bronze Age, things began to change. The territory was on one side exploited according to its available resources, while on the other side it began to be remodeled correspondent to the local needs. This is how the cultural habitats took birth, in which the agricultural disturbances were constant and were accompanied by the deliberate usage of new plants, but all of these at a limited level, with a low intensity and a temporary character. This energy of the anthropic impact was eventually absorbed by the environment, and therefore left no visual consequences over the landscape and the esthetics of the territorial systems. Yet, the effects had as result an increase of population and so, a thickening of the habitation, which through the openings offered by the main water courses, began to be more and more interconnected, offering new determinations for anthropic interventions.

During the Iron Age, the opening for circulation on the lateral valleys, and the increasing number of cultural exchanges meant the end of auto sufficiency, and therefore involved leaving the comfort zone of isolation of the lonely and narrow communities. The landscape was slowly reconsidered. Its sole existence was not enough anymore, and the association of some more and more complex criteria determines the foundation of new settlements and their particularities. The valleys' confluence points, their intermediate connections and synergies, the accessibility and the potential of controlling the accessibility, the possibilities of movement according to the characteristics of plants, the elements of natural fortification and the visual coverage associated to the fortification systems, are all natural elements which can only be taken as a whole, and depending on which the strategic thinking was based, and to which it was intervened anthropically with an increasingly intensity and

with evident effects, which at some point could even be perceived as permanent. Such anthropic interventions with obvious effects, meaning not naturally metabolized by the environment, which vary from the prehistoric times until the roman ages, are to be found in the following sites:

The Bronze Age Fortification of Sighișoara -Wietenberg

The Fortification of early Hallstatt from the top of the Citadel's Hill

The Fortification of the First Age of Iron from Soromiclea

The Fortification La Tène from Valea Cânepii

The Dava from Sighișoara – The Turk's Hill, which synthesizes the best through its whole evolution, the effects and the consequences, resulted under the concentrated influence of the fundamental elements which came from all the four great main dimensions of landscape: relief, vegetation, water and human activity.

Keywords: Landscape-Archeology, anthropic interventions, intervention factors, habitation, impact.

Cuvinte cheie: arheologia peisajului, intervenții antropice, factori de intervenție, locuire, impact.

Explicații foto

Foto 1. Propunere de reconstituire a peisajului nonantropic sighișorean pornind de la prima ridicare topografică a zonei (*Josephinische Landesaufnahme, Schäßburger Stuhl 1756-1763*)

Foto 2. Peisajul antropic actual (*sursă imagine <https://ro.wikipedia.org/wiki/Sighi%C8%99oara>*)

Foto 3. Intervenții antropice din preistorie până în epoca romană

Legendă

--- alibii istorice dispărute (Șaeș - 1862, Târnava Mare – 1976-1982)

--- șicane și închideri naturale ale defileului

--- cursul albiilor actuale

--- raza de însorire a reliefului

○ – așezare

□ – așezare fortificată

Δ – cetate

1. Cartierul Aurel Vlaicu, punctul "La Grajduri" sau "La Saivane" -

○Cultura Petrești, ●Hallstat

2. Valea Dracului, punctul "La podul de beton" - ○Cultura Petrești, ●La Tène
3. Cartierul Roră ●Cultura Coțofeni, ●Hallstat
4. Promontoriul de la Dealul Turcului – Wietenberg - ■Cultura Wietenberg, ▲La Tène
5. Cartierul Plopilor, Punctul Herțeș - ●Cultura Wietenberg, ●La Tène
6. Cartierul Miron Neagu, zona monumentului Skariatina - ●Cultura Wietenberg
7. Cartierul Ana Ipătescu, Platoul Cămului - ●Cultura Wietenberg
8. Cartierul Viilor, Dealul Viilor - ●Cultura Noua, ●Hallstat
9. Cartierul Venchi - ●Cultura Noua, ●Hallstat
10. Dealul Cetății - ▲●Hallstat
11. Podmoale - ●Hallstat, ●La Tène
12. Valea Cânepii, punctul "Fundătura" - ▲●La Tène

Intervenții antropice

- – metabolizate de mediu
- – parțial metabolizate de mediu
- – metabolizate antropice prin revalorificare
- – vizuale și permanente

Notă. Prelucrarea grafică are la bază o imagine satelitară din comunicarea "Monitoring of Sighisoara UNESCO World Heritage Site Using Space Technologies", prezentată de Iulia DANA NEGULA (Agenția Spațială Română) în cadrul seminarului "World Heritage Protection: Disaster risk management and sustainable tourism planning in Romania" Sighișoara, 29 septembrie – 3 octombrie 2015. Caracteristicile imaginii originale: 18 TerraSAR-X High Resolution SpotLight (HS) images; time frame: March - October, 2014; coverage: 5 km x 10 km, spatial resolution: 1 m; polarization: simple VV; orbit: descending; look angle: 350; revisiting time: 11 or 22 days

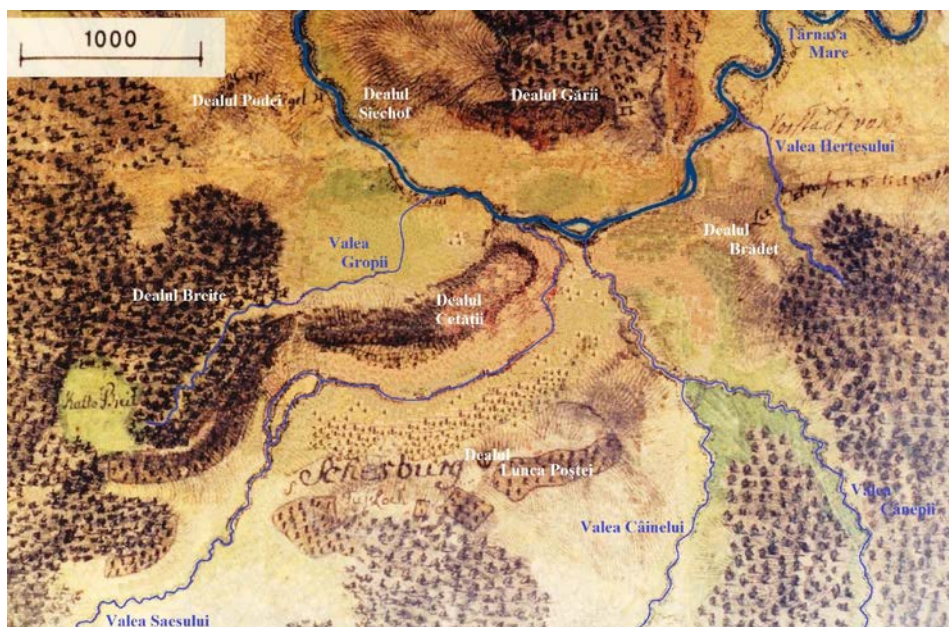

Foto 1

Foto 2

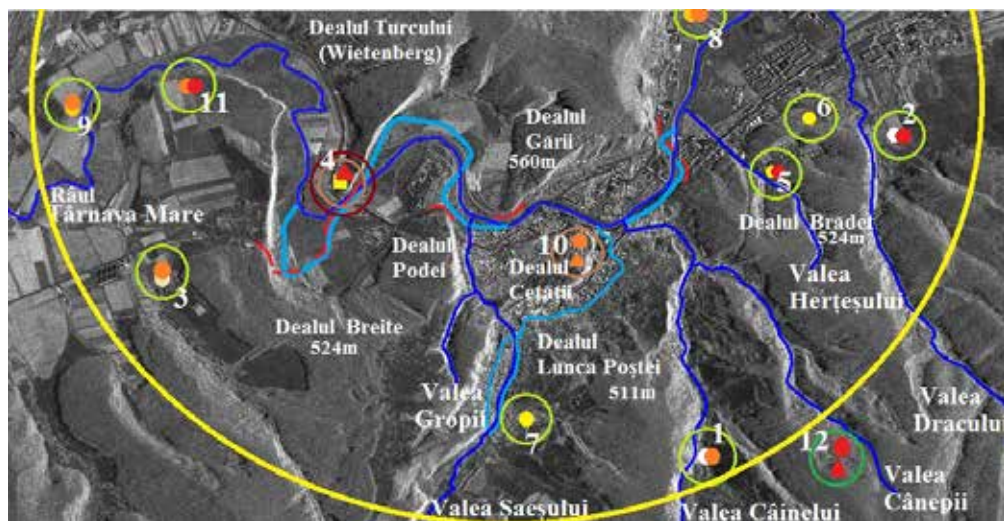

Foto 3

